

Makten och moralen

Historieskrivning i det medeltida Spanien

Kim Bergqvist

Så om någon genom det som hänt vill veta vad som skall hända, bör han inte bortse från detta verk, utan ha det i åminnelse. Många gånger passar det sig att läsa detta, för att vi däri kan se många saker, varav du kommer att dra nytta och bli lärd i svåra ting. [...] O Spanien, om du mottar de nådegåvor som kungens vishet skänker dig, kommer du att glänsa, du kommer att växa i rykte och skönhet. Kungen, som är Spaniens skönhet och filosofins skatt, ger lärdomar åt spanjorerna; må de goda motta de goda, och ge de fåfängliga åt de fåfänga.¹

Citatet ovan är hämtat ur prologen till den spanske kungen Alfonso X:s (kung över Kastilien och León 1252–84) historieverk *Estoria de España*, från 1200-talets andra hälft. Det gestaltar föreställningen om den lärde konungen som folkfostrare, en vis lärare som väljer ut händelser ur det förflutna som kan fungera som sedelärande exempel för värdiga undersåtar. Under medeltiden använde man sig ofta av så kallade *exempla* för att förmedla sedelärande historier, och därmed tradera kunskap.² En sådan kort berättelse, ett *exemplum*, lyfte fram en god förebild eller ett varnande exempel för att visa på gott eller ont agerande som borde efterföljas respektive undvikas. Dessa sedelärande berättelser var illustrativa exempel i berättande form, och kan kännas igen i en eller annan form i alla mänskliga samhällen, även om vi bara finner dem i textuell form i skriftkulturer, och är således inte specifika för medeltiden.³ Vi känner igen tillvägagångssättet från Jesu liknelser. Den berättande formen fungerade meningsskapande, retoriskt övertygande, och mnemoniskt, som stöd för minnet.⁴

Hur du refererar till det här kapitlet:

Bergqvist, K. 2016. Makten och moralen. *Historieskrivning i det medeltida Spanien*. I: Sandén, A. & Elgán, E. (red.) *Kunskapens tider: Historiska perspektiv på kunskapssamhället*. Pp. 19–42. Stockholm: Stockholm University Press. DOI: <http://dx.doi.org/10.16993/bai.c>. License: CC-BY 4.0

Periodvis framstår denna typ av berättelse som helt dominerande i den medeltida litteraturen, även om kopplingen mellan historia, moral och retorik var närvarande redan i den klassiska antika historieskrivningen.⁵

I det medeltida Spanien, framförallt i kungariket Kastilien och León, hade historieskrivningen en privilegierad position inom den litterära produktionen, en position som på andra håll i det medeltida Europa intogs av riddarromanen.⁶ Vi vet oftast inte vilka som var upphovsmännen till dessa spanska historiska krönikor, då det framförallt är kungens person, som beställare eller mottagare av verken, som lyfts fram i texten. I de allra flesta fall finns inte så många uppgifter bevarade kring tillkomsten av texterna, bortsett från det som står i texten. Krönikeskrivandet i det högmedeltida Kastilien skulle komma att bli föregångare till en mer institutionaliserad form av historieverksamhet, då de spanska kungarna började utse officiella krönikörer under senmedeltiden. Det var ett ämbete som utnyttjades flitigt och resultatet blev att det mesta av kunskapen om det förflutna hade sin upprinnelse i kungens eller drottningens ideologiskt färgade bild av denna. Historiker menar att försök att kontrollera historieskrivningens form och innehåll var politiska handlingar, ämnade att utöva kontroll över samhällets gemensamma minne.⁷

Eftersom den Iberiska halvön från år 711 och fram till 1200-talet var dominerad framförallt av muslimska folk, fanns det ett stort behov för de kristna härskarna att skapa en historisk koppling till Antikens romare och det visigotiska (västgotiska) kungarike som föregått den muslimska erövringen. Genom att lyfta fram kontinuiteten, de kristna kungarnas släktskap med visigoterna, legitimerade de spanska kungarna sin ställning medan det man skulle komma att kalla Återerövringen (*Reconquista*) av den Iberiska halvön pågick på flera fronter. Dåtidens historiker organiserade alltså *minnen* av det förflutna i en sammanhängande kedja. De konstruerade en berättelse av det förflutna som etablerade en tydlig *kontinuitet* mellan då och nu, och därmed verkade *identitetsskapande* för den tilltänkta publiken – en kristen identitet med romerska arv som uppfattades som tillräckligt stabil för att övertyga mottagarna om deras egen beständighet i en värld i förändring.⁸

Detta blir tydligt i den historiska diskursen och dess utveckling i de spanska rikena under 1200- och 1300-talet. Min argumentation är förankrad i den tradition av historieskrivning som tog sin början med de av Alfonso X under 1270-talet initierade monumentalverken *Estoria de España* och *General Estoria*. Det sker också förändringar av historieskrivandet under sent 1200- och tidigt 1300-tal, och den historiska kunskapens roll blir även viktig i den didaktiska litteratur (lärodiktning) som producerades vid de kungliga och de aristokratiska hoven under samma period.

Avsikten med denna artikel är att belysa hur historiesyn, kunskap om det förflutna, och moraliska föreställningar går hand i hand med den politiska och ideologiska utvecklingen i det medeltida Spanien. Artikeln behandlar kontrollen och makten över kunskapen om det förflutna genom den kamp om diskursiv hegemoni som pågick. I det medeltida samhället, där det pågick intensiv maktkamp om territorier men också om privilegier och positioner inom de politiska enheterna, rikena, var kontrollen över produktionen av kunskap ett viktigt redskap för makthavarna att försöka göra sin ideologiska bild av samhället gällande.

Det förflutnas funktioner

I forskningen om medeltida historieskrivning har allt mer fokus kommit att hamna på vilken funktion det förflutna har i texterna och i samhället, vilket bruk textproducenter och mottagare gjorde av historien. Från att ha undersökt den medeltida historieskrivningen i första hand på jakt efter hårda fakta som skulle kunna bekräftas med hjälp av dokumentärt källmaterial och därmed öka vår förståelse av de politiska händelseförloppen, har historiker och andra forskare fått upp ögonen för hur krönikorna speglar och formar mentaliteter och föreställningsvärldar. Medeltidsforskare har blivit mer medvetna om hur historieskrivningen kunde spela en aktiv roll i skapandet av identiteter, i upprätthållandet av konkreta politiska program, och i strävan att sprida en ideologisk övertygelse eller åskådning. De medeltida krönikorna var performativa dokument i den bemärkelsen att de lästes upp för aristokratiska publiker vid hoven. Krönikorna kan

tänkas ha spelat en viktig roll för rikets främsta män och kvinnor, inte bara i bildningssyfte utan också som underhållning och som bärare av traditionella normer, exemplariska beteendemönster och ideologiska föreställningar.

På vilket sätt och varför brukas då kunskap om det förflutna, hur blir den central i den litterära produktionen, såsom i det medeltida Kastilien? Jag anser att det har att göra med den moraliska funktion historien hade för medeltidens människor; genom att hänvisa till beryktade historiska personer som levtt dygdefullt kunde krönikörerna influera folk att leva efter deras exempel, vilket antagligen var mer verkningsfullt än tradigt upprepande av levnadsregler och budord.⁹ Sedelärande berättelser, i en eller annan form, genomsyrar de flesta litterära genrer som förekom i kastiliansk medeltid. De användes dock i olika syften. Den tyske historikern Jörn Rüsen, som skrivit mycket om historievetenskapens olika funktioner, hävdar att den exemplariska funktionen är en av de mer framträdande i den västerländska historieskrivningen fram till 1800-talet. Hans konceptualisering av historiskt medvetande och berättande bygger på en uppdelning i traditionellt, exemplariskt, kritiskt och genetiskt berättande.¹⁰ Dessa former av historieberättande, som aktualiserar olika aspekter av ett historiskt medvetande, varierar i olika historiska berättelsetraditioner, men den exemplariska formen var enligt Rüsen dominerande under medeltiden.

Rüsen definierar sina former av narrativ på följande sätt. Det *traditionella* narrativet påminner läsaren eller åhöraren om ursprunget till samtidens system, och skänker det nuvarande giltighet genom denna koppling till det förflutna. Det är i grunden en berättelse om det gemensamma ursprunget. Det *exemplariska* narrativet konkretiserar abstrakta regler och principer och visar på deras (tidlösa) giltighet genom att illustrera dessa med enstaka fall. På så sätt ges moraliska sanningar en tidlös kvalitet. Det *kritiska* narrativet ifrågasätter å sin sida traditionen, problematiserar befintliga versioner av det förflutna och erbjuder mot-berättelser. Det är enligt Rüsen ett nödvändigt led i en förändringsprocess som går mot mer komplexa former av historiemedvetande, vilka kan göra skillnad mellan då och nu, och slutligen betrakta även den egna tiden som föränderlig.¹¹

Jag menar att de olika formerna för att skriva historia varierar beroende på vad upphovsmännen ville uppnå med texten. Anledningen till att Rüsens teoretiska modell fruktbart kan appliceras på det medeltida materialet beror på den särställning han ger den moraliska dimensionen. Det historiska medvetandet har nämligen enligt Rösen en praktisk funktion: det ger nuet en tidsdimension, det orienterar och styr avsikter och handlingar. Rösen hävdar att det historiska medvetandet omvandlar moraliska värden till tidsbundna föreställningar såsom traditioner, tidlösa beteendekoder, eller utvecklingstankar.¹² Identitetsskapandet är beroende av historiska berättelser för orientering i samtiden, och den som kontrollerar kunskapen om det förflutna har därför möjlighet att styra identitetsskapandet i ett samhälle.

I den spanska 1200- och 1300-talslitteraturen framstår historieskrivningen ofta som ett sätt att lära ut koder för beteende, genom exemplifierande berättelser. Social differentiering, uppdelningen i olika samhällsgrupper och åtskiljandet av dem är en väsentlig process i historiska texter under denna period. Dessa hade en tänkt mottagare, tillhörig samhällseliten. Den amerikanske litteraturvetaren Larry Scanlon har pekat på hur *exempla*-genren förutsatte en identifikationsprocess hos sin publik; genom att med den moraliska lärdomen förmedla en känsla av identitet i den sociala gemenskapen lyckades man övertyga mottagarna – som satte sig själva i berättelsernas huvudpersoners ställe. Ett *exemplum* fungerade således performativt genom att skapa subjektspositioner för mottagaren.¹³ Det finns flera nivåer i texterna för sådan identifikation, och i deras performativa karaktär skapas förutsättningar för en diskussion om historiens skilda funktioner, beroende av politiska avsikter hos såväl avsändare som mottagare.

Alfonso X, monarken som folkets lärare

De senaste decenniernas forskning har på ett övertygande sätt visat att Alfonso X, trots realpolitiska misslyckanden på flera områden – bland annat ägnade han förgäves mycket kraft och energi åt att försöka bli ny tysk-romersk kejsare, och han mötte i sina juridiska och politiska reformer stort motstånd från högaristokratin – hade en tydlig politisk vision som kom till uttryck i hans

kulturella gärning. I såväl de juridiska som de historiska arbeten som producerades på uppdrag av honom är denna uppenbar. Under Alfonsos regeringstid florerade det språkliga, kulturella, filosofiska och vetenskapliga utbytet mellan arabiska, hebreiska och latinskspråkiga grupper i det kastilianska riket, men det är också nu ett avgörande skifte sker till förmån för kastilianskan, vår tids spanska, som litteraturspråk. På den punkten finns emellertid föregångsmän till de lärda översättare och skribenter som arbetade i Alfonso X:s skriptorier¹⁴ att finna under hans fars och företrädares regering.¹⁵

Den kanske mest avgörande nydaningen inom historieskrivningen under 1200-talet var alltså övergången från latin till folkspråk som viktigaste språkform, vilken ägde rum kring seklets mitt. Under 1200-talets första hälft dominerades historieskrivningen av latinska krönikor författade av lärda klerker. De tre främsta exemplen är *Chronica latina regum Castellae* (c. 1226–43), den latinska krönika över de kastilianska kungarna som tillskrivs Juan de Osma, biskop av Soria och Fernando III:s kansler, *Chronicon Mundi* (1230–39), biskop Lucas' av Tuy världskrönika, samt *Historia de rebus Hispaniae* (c. 1240–47), ärkebiskopens av Toledo, Rodrigo Jiménez de Rada, krönika. Dessa verk tillkom som synes under en relativt begränsad tidsperiod, och samtliga författades på latin. Fernando III:s regeringstid i Kastilien och León präglades annars av en begynnande övergång till folkspråket, fornkastilianskan (den medeltida formen av dagens spanska), både vad gäller officiella dokument, juridiska texter och lärd skriftproduktion och översättning.

Betydelsen av att Alfonsos historieverk författades på folkspråket kan inte överskattas. Till skillnad från sina källor, varav Lucas av Tuys och Rodrigo Jiménez de Radas krönikor var de viktigaste, utarbetades Alfonsos *Estoria de España* inte på latin. Den grupp människor som kunde förstå texten var därmed mycket större.¹⁶ De historiker som arbetade under Alfonso X var dock traditionella på ett annat sätt; de återberättade i mångt och mycket historien som de fann den. Tidigare författare framstod som orubbliga auktoriteter, och sådana bortsåg man inte ifrån – historikerna som arbetade i Alfonsos skriptorier visste att väga vittnesmål mot varandra på källkritisk grund, men de valde att återberätta en av

de befintliga versionerna och höll sig till den – de skapade sällan helt nya berättelser.¹⁷ Alfonsos krönika kan på det stora hela sägas svara mot Rüsens definition av ett traditionellt narrativ, i den meningen att det söker spanjorernas ursprung och följer deras släktsaga från biblisk tid till samtiden. Krönikan inleds med berättelsen om hur söner till Noas son Jafet befolkar Europa, och Tubal blir alla spanjorers anfader.¹⁸ Men samtidigt återfinns element av den exemplariska berättelsetypen, som avgör hur berättelserna som samlats från de olika källorna – latinska och arabiska krönikor, episk diktning, vetenskaplig litteratur – framställs: som exempel.¹⁹

På samma gång som historien språkligt förfolkligades blev den också officiell, i betydelsen kunglig. Som sådan var den dynastisk, den följde den regerande ätten från far till son – samtidigt som den följde en progression av riken och ett överförande av den kejserliga makten, från det romerska imperiet över det västgotiska till det kastilianska (*translatio imperii*). Det dominerande och mest nydanande draget i den alfonsinska historieskrivningen är nämligen försöket att förmedla en bild av det kastilianska samhället där kungen stod ohotad högst upp på stegen, en i det närmaste sakral auktoritet med Guds stöd och förflutna kungars blod i sina ådror, tillika sina infödda undersåtars älskade vän. Kungens moraliska överlägsenhet poängteras i de juridiska texter som producerades för hans räkning.²⁰

Vi bör inte se de historiska exempelberättelserna i Alfonsos verk *Estoria de España* som försök att uppnå en suverän maktposition och utöka kungamaktens gränser. Snarare är berättelserna tätt förbundna med kungens juridiska och övergripande politiskt-kulturella projekt. Det rätta agerandet, oavsett vem som står för det, är det som sker i enlighet med lagen och med exemplariska dygdemönster. De personer som fördöms är för det mesta de som inte lytt gällande lag, som svikit eder eller som brutit vänskapsband. Här blir de historiska berättelserna en lärdom om det goda politiska livet där undersåtar och överhet alla tar ansvar för att leva enligt lagens bokstav, förmedlad av kungen genom en traditionell och sedelärande historisk berättelse.

Redan under Alfonso X:s regeringstid började emellertid ett omskrivande av *Estoria de España*, faktiskt redan innan den

första versionen färdigställdes. Forskningen daterar idag den första versionen, benämnd *Versión primitiva*, till omkring 1270–74. En andra mer koncis version, *Versión crítica*, utarbetades i Sevilla under Alfonsos två sista levnadsår, 1282–84.²¹

Orsaken var önskan att anpassa den tillgängliga kunskapen om det förflutna till den realpolitiska situationen. Alfonso hade alltsedan Vilhelm II:s av Holland död 1257 drivit en ytterst kostsam kampanj för att bli vald till tysk-romersk kung på grundval av sin släktskap med ätten Hohenstaufen genom sin mor Elisabet. När hans främste medtävlare och rival Rikard av Cornwall, den engelske kungen Henrik III:s bror, dog år 1272 intensifierades Alfonsos försök att bli krönt till tysk-romersk kejsare av den nye påven, Gregorius X. Alfonso blev alltmer besatt av sina kejsarliga ambitioner, varför han i epigrafer till handskrifterna lyfte fram sin släktskap med kejsarna Alfonso VII och Fredrik Barbarossa, medan ett uppror från högadeln 1272 fick honom att söka liknelser mellan sin egen position och de oppositionella tendenser som mötte Herkules och Moses.²²

Den post-alfonsinska perioden

Alfonsos X:s regeringstid slutade med hans död 1284. Då hade hans näst äldste son, Sancho IV, lyckats tillskansa sig kungatiteln, och de unga arvingarna efter den för tidigt döde Fernando de la Cerda, Alfonsos äldste son, befann sig i landsflykt i Frankrike. Under Sancho IV:s regeringstid omarbetades den alfonsinska krönikan om den spanska historien till den så kallade *Versión amplificada de 1289*, en retoriskt utökad text.²³ Enligt den spanske filologen Francisco Bautista utmärks Sancho IV:s version av vissa ideologiska nymodigheter. Däribland utmärker sig brottet med göticismen, implementeringen av korstågsretoriken, och en förnyad bild av den exemplariske kungen som inte bara tog fasta på de majestätiska kvaliteterna utan även på dennes krigiska förmåga.²⁴ Återerövringen av Iberiska halvön motiverades under denna period inte utifrån resonemanget att de spanska kungarna var visigoternas arvingar och sökte återta sitt rättmätiga arv, utan som en allmänkristen god gärning och ett gudfruktigt korståg.

Till den post-alfonsinska perioden (c. 1285–1330) hör också de *crónicas generales* som på ett mer genomgripande sätt bearbetade och redigerade de krönikor och utkast som producerats i skriptorierna under Alfonso X:s regeringstid.²⁵ Inte minst skiljde de sig från Alfonsos verk genom att överge hans universalistiska ambitioner och bara intressera sig för det närmast förflutna, de senaste århundradenas kastilianska historia. Forskningen har också visat att den för tiden rigorösa källvärdering som historieskrivarna i Alfonso X:s regi utsatte sina källor för blev mer slapphänt efter hans död. En av de viktigaste forskarna inom spansk medeltida historieskrivning, Diego Catalán, har visat att exempelvis författaren till *Crónica de Castilla* (c. 1300) inte enbart nöjt sig med att inkorporera episk litteratur (så kallade *cantares de gesta*, på franska *chansons de geste*) i krönikan, utan även ägnat sig åt fiktionaliserande expansion av delar av texten som stammar ur lärda källor, det vill säga att man utökade den historiska berättelsen med nya originella inslag, troligen i syfte att göra berättelserna mer sammanhängande och tilltalande för publiken. Catalán skriver:

Krönikören som således ägnar sig åt att litterärt klä om den traditionella historien med tillägg som uppfångats från situationen och kontexten, använder andra gånger sin uppfinningsrikedom för att fullständiga historien genom att relatera händelser som fritt fabulerats ihop, i syfte att anpassa de historiska personernas beteende till aktuella normer för idealiskt uppförande.²⁶

Diego Catalán har alltså kunnat visa att den historieskrivning som fortsatte att bygga på traditionen efter *Estoria de España* efter Alfonso X:s död styrdes av andra principer. Med Rüsens terminologi blir den post-alfonska historieskrivningen därmed mindre traditionell, eftersom de nya krönikorna inte längre bemödade sig om att söka ursprunget till befintliga system; genealogin förlorar i betydelse. Däremot blev sedelärande berättelser och den exemplariska funktionen mer centrala.²⁷

Man kan alltså säga att principerna för historieskrivningen blev mindre vetenskapliga. Historieskrivarna började i allt högre grad att inkludera episkt och annat litterärt material (även fiktivt) i sina verk, som samtidigt blev mer retoriska.²⁸ Filologen Manuel Hijano Villegas har föreslagit att krönikornas ändrade

karaktär inte berodde på att de vände sig till en ny publik; även fortsättningsvis bör de kungliga och högaristokratiska hoven och hushållen ha varit den tilltänkta målgruppen. Tvärtemot, menar han, handlade det om att göra texternas perspektiv alltmer anpassat, såväl estetiskt som ideologiskt, till målgruppen. Istället för att skildra historien som en moralisk eller etisk lektion som undersåtarna erbjöds på uppdrag av kungen blev historien berättelsen om episka hjältars dåd. Således fungerade berättelserna som exempel på idealiskt aristokratiskt uppförande men också som underhållning för läsarna och åhörarna.²⁹ Man kan uttrycka det i Reinhart Kosellecks och sedermera H.R. Jauss termer, som att litteraturen omstöptes för att bättre passa den förväntningshorisont som präglade publiken, och det erfarenhetsrum som den spanska aristokratin levde i; den nyare historieskrivningen reflekterade på ett mer troget sätt publikens historiska, sociala och kulturella kontext.³⁰ På det sättet blev aristokratis erfarenheter – det närvarande förflutna som man ännu mindes, omsatt i litterär form – ett mönster för de efterkommande att upprepa. Här samspelar både den heroiska erfarenheten som mönster för aktivt handlande och den höviska etiken med den underhållande litteraturen. Samtidigt får repositoriet av historiska händelser sociala funktioner, både som kollektivt minne för en social grupp och som en uppsättning sociala normer och koder för moraliskt agerande.³¹

Denna underhållningsaspekt har senare uppmärksamats av den brittiske forskaren Aengus Ward i en omfattande studie av den senmedeltida historieskrivningen på Iberiska halvön. Han argumenterar för att historia som uppteckning av ett kollektivt minne kom att ges en lägre ställning till förmån för historia som berättelse och underhållning, vilket fick stora effekter på de författargrepp som historieskrivarna gjorde bruk av.³² Ett exempel på detta är den utökade användningen av direkt anföring, alltså att karaktärerna talar i repliker, i kröniketexten, vilket är ett av de drag som får Ward att hävda att man framåt slutet av 1200-talet kan tala om en upplösning av krönikegenren som den dittills sett ut.³³

Jag vill dock hävda att den spanska historieskrivningens ökade fiktionalisering, som alltså tolkats som en fokusering på underhållningsfunktionen, inte nödvändigtvis bör ses som ett tecken på

att dessa texter fick mindre politisk eller ideologisk betydelse – och detta är centralt. Istället är det enligt min åsikt rimligt att tolka utvecklingen som så att en annan ideologisk positionering och andra politiska intressen hamnade i förgrunden. Denna nya politiska linje gynnades av en historieskrivning som var mer tillvänd den aristokratiska publiken, med i huvudsak exemplariska narrativ.³⁴ Den ideologiska och politiska skiftningen i historieskrivningen under Sancho IV:s regeringstid var framförallt ett avståndstagande från det kulturellt-politiska program som Alfonso X representerade, och i grunden ett nytt politiskt program som framhävde nödvändigheten av utökat samarbete mellan kungamakt och aristokrati. Endast på så sätt kunde riket undvika sönderbrytande konflikter i framtiden.

Att sedelärande berättelser iscensätter föreställningar om ideologi har tidigare hävdats av den ovan nämnde Scanlon, som definierar *exemplum* som ett narrativt iscensättande av social och kulturell auktoritet, och menar att "[i]n its narrative the exemplum reenacts the actual, historical embodiment of communal value in a protagonist or an event, and then, in its moral, effects the value's reemergence with the obligatory force of moral law". Han menar att avsikten med de sedelärande berättelserna är att förena två skilda sätt att iscensätta auktoritet – nämligen att ideologisk representera den inför den sociala gemenskapen, eller att faktiskt utöva den inom gemenskapen – för att ge den ideologiska bilden av auktoritet en specifik historisk källa och därmed legitimitet. Scanlon menar att vi bör undvika att separera den narrativa formen från det exemplariska agerandet, då ett *exemplum* alltid är både en talakt och en handling; den både säger och gör något. Med andra ord, den moraliska berättelsen skapar en moralisk obligation att handla i enlighet med denna, medan den exemplariska handlingen är ett meningsbärande uttalande som förmedlar auktoritet och rättesnöre till den sociala och kulturella gemenskapen, det vill säga den tilltänkta publiken, i vårt fall de aristokratiska läsarna eller åhörarna.³⁵

Det aristokratiska draget i historieskrivningen visar sig framförallt genom heroiserande skildringar av vissa riddarfigurer och ridderligt uppförande. Aristokratin, eller åtminstone vissa tongivande aristokratiska karaktärer, får större utrymme (ofta på

bekostnad av kungarna själva) i dessa krönikor. Till skillnad från Alfonso X:s monarkistiskt färgade historieskrivning ges ofta exempel på svaga kungar som styrs av sina affekter, och situationer där aristokrater får träda in som rationella och visa rådgivare som leder kungen i rätt riktning. Här betonas alltså att samhället eller riket är en organism vars fortlevnad är beroende av samarbetet mellan dess delar – vilket ju också kan förstås som ett erkännande av aristokratins rätt att delta i rikets styrelse. Betonandet av den aristokratiska erfarenheten kan också betraktas som ett sätt att skriftfästa ett slags aristokratins hjälteålder, då denna grupp stod på sin höjdpunkt vad gällde privilegier och rättigheter, politisk och militär relevans.³⁶ Detta var något helt annorlunda än den alfonsinska ideologins hierarkiska syn på aristokratin som helt underordnad monarkin.

Den moraliserande aspekten av historieskrivningen i förhållande till aristokratins levnadsregler och uppförande har i den post-alfonsinska historieskrivningen mindre av kontrollfunktion och kan mer ses som ett reformatoriskt verktyg som riktas mot den egna gruppen från någon inom dess egna led. Detta blir uppenbart i fallet Don Juan Manuel som vi nu ska analysera.

Don Juan Manuel

Den högsta aristokratin i det kastilianska samhället hade nära blodsband till kungamakten. En av de mest tongivande bland dessa var Don Juan Manuel (1282–1348), son till *infanten* (kungasonen) Manuel, Alfonso X:s yngste bror, och därmed sonson till Fernando III, som enat de två kungarikena Kastilien och León år 1230. Juan Manuel var en av sin tids mäktigaste och rikaste män, och han var inblandad i storpolitiken på den Iberiska halvön under större delen av sitt liv, för att därefter ägna sig åt sina litterära ambitioner.

Juan Manuel har lämnat efter sig ett brett spektrum av texter, varav åtta bevarats in i modern tid.³⁷ Av de bevarade verken brukar framförallt det första, *Crónica abreviada* (färdigställt senast 1325), och det sista, *Libro de las tres razones* (1342–45), räknas som historiska verk. Det första är till en del ett sammandrag av Alfonso X:s *Estoria de España*.³⁸ Forskarna är dock ense om att

Juan Manuel i sin version lyckas vända en hel del av historien till högaristokratins fördel. Hans sista verk är en mer självbiografisk berättelse, där författaren gör en egen tolkning av det nära förflutna där han förklarar att en förbannelse vilar över den regerande dynastin, och att hans egen gren av ätten är mer rättfärdig och legitim. Juan Manuels förkortade krönika tillkom under en första fas i hans författarskap då hans verk reflekterade redan väl etablerade genrer.

Juan Manuel kom i senare verk att förnya den kastilianska litteraturen, och ses idag som en av den spanska litteraturens främsta medeltida författare. Under 1330-talet skapade han flera didaktiska verk med dialogisk struktur, däribland *Libro de los estados* (1330) och hans allra mest kända verk *Libro del conde Lucanor* (1335).³⁹ Dessa bägge verk anses av många vara den mest sofistikerade didaktiska litteratur (lärodiktning) som författades på spanska under medeltiden.⁴⁰ Den litterära verksamhet som Don Juan Manuel ägnade en stor del av sitt liv åt har av eftervärlden tillskrivits stor vikt. Man har likställt hans verk med ett andra stort framsteg i den kastilianska prosans utveckling, där Alfonso X:s historiska och vetenskapliga verksamhet ses som det första.⁴¹

El libro de las armas, eller *Libro de las tres razones*, som den på senare tid kommit att benämnas, är ett delvis självbiografiskt verk, ofta kallat ett politiskt testamente. Det är ett exempel på förekomsten av en icke-officiell historieskrivning i det medeltida Kastilien, och ett exempel på en kritisk berättelse i Rüsens mening, då den har till syfte att radera den kontinuitet som byggts upp i den officiella historieskrivningen.⁴² Juan Manuels text iscensätter Alfonso X:s sons, Sancho IV:s, dödstillfälle, då denne berättar för Juan Manuel att fadern fördömt honom, och att hans arvingar därmed inte har rätt till den kastilianska tronen. Juan Manuel kunde på så sätt skapa en version av historien där han själv, som arvinge till Alfonso X:s yngre bror Manuel, framträdde som rättfärdig arvtagare till kungatiteln.⁴³

Juan Manuels historieskrivning gör klart för läsaren att han betraktade historia som ett av den litterära diskursens många uttryck, och hans framställning drar sig inte för att vara pseudo-historisk eller parodierande. Det står klart att det urval han gjort och det sätt varpå han framställer det förflutna är grundade i politiska

överbägganden.⁴⁴ Detta har även att göra med att Juan Manuel med tiden mer och mer frångick ett skrivande grundat på auktoriteterna (likt dvärgar sittande på jättars axlar) och började väva in kunskaper och erfarenheter han förvärvat sig under sin egen livstid och i sin politiska bana.⁴⁵ Kanske har vi där svaret på hur historieskrivningen hos denna unika personlighet kunde bli mer kritisk. Man har därtill velat se Juan Manuels författargärning som en kamp i textuell form för den politiska makt från vilken han marginaliserats. Inte längre i händelsernas centrum övergick han till att plädera för kunskapen, den bokliga lärdomen, som det som borde legitimera makt, kunskapen som tecken på moralisk överlägsenhet.⁴⁶ Genom att konstruera denna relation mellan moralen, kunskapen och makten kunde han kritisera den kaotiska situationen i det kastilianska riket och agerandet hos de maktbävare vars fiende han blivit, som hispanisten Eloísa Palafox påpekat. Därigenom kunde han, om så bara i textuell form, återupprätta sin plats i den högsta politiska sfären.⁴⁷

Alfonso XI, återupprättandet av den monarkiska ideologin och historikerns nya roll

Sancho IV:s sonson, vilken kom till tronen som ettåring efter sin far Fernando IV:s död 1312, bar också namnet Alfonso (XI). Under hans omyndighetstid stred olika presumtiva regenter om kontrollen över regeringsmakten, varav den mest kraftfulla tycks ha varit kungens farmor, Sancho IV:s änka María de Molina. Efter hennes död och före Alfonsos myndighetsförklaring vid fjorton års ålder var den politiska situationen under några år kaosartad, med muslimska militäraktioner i de södra landsändarna och upproriska adelsmän som motsatte sig de nya förmyndarnas, Don Juan Manuel och Juan de Haro *el Tuerto* (den Enögde), försök att dela upp riket mellan sig. Alfonso XI skulle senare komma att betydligt stärka kungamakten och flytta fram positionerna militärt, och hans regeringstid varade fram till seklets mitt. Han tvekade inte att bruka de yttersta våldsmiddel för att stävja upproriska adelsmän – han lät 1326 lönnmörda sin tidigare förmyndare Juan de Haro – och han riktade sin fulla styrka mot den muslimske kungen av Granada. Alfonso avled i pesten vid belägringen av Granada 1350.

Alfonso XI visste också att bruka historieskrivningen för att föra sina politiska projekt framåt. Med de kungakrönikor som gemensamt benämns *Crónica de tres reyes*, eller *cuatro reyes* om man inkluderar Alfonso XI:s egen krönika, lät denne monark återuppväcka den kungligt inspirerade historieskrivningen genom sin kansler Fernán Sánchez de Valladolid. Under denne Alfonsos regeringstid konsolideras den genre som i historiografin benämns *crónica real*, det vill säga kunglig krönika. Till skillnad från den tidigare historieskrivningen fokuserar dessa texter på en enda kungs regering, och ger alltså ingen komplett bild av rikets historia sedan urminnes tider.

Dock bör man inte bortse från att denna satsning på kunglig historieskrivning samtidigt var fortsättningen på en historiografisk tradition. Alfonso X:s historieverk hade ju inte behandlat samtiden (eftersom det aldrig fördes till sitt slut); fadern Fernando III:s regeringstid är den sista som behandlas i hans *Estoria de España*.⁴⁸ Att Fernán Sánchez sedermera på uppdrag av Alfonso XI börjar skriva en krönika om Alfonso X är således inte en slump. Det kan inte heller förklaras med att Alfonsos X:s regeringstid ansågs särdeles viktig eller framstående – utan denna form av historisk berättelse gjorde att man måste fortsätta där tidigare historieskrivare tappat tråden.

Den spanske filologen Fernando Gómez Redondo är en av dem som pekat ut kontinuiteten mellan den alfonsinska historieskrivningen och de krönikor som har Fernán Sánchez de Valladolid som upphovsman.⁴⁹ Bland annat pekar Gómez Redondo på hur Fernán Sánchez följer upp och återanvänder Alfonso X:s sätt att skriva historia; han är mottagare av den tradition av historieskrivning som föregått honom, och försett honom med arbetsmaterial för hans egna projekt. Den narrativa teknik och de källkritiska tillvägagångssätt som utmärkte den alfonsinska historieskrivningen ekar i Sánchez produktion.⁵⁰

Gómez Redondo har samtidigt identifierat en förändring i den historiska diskursen, som innebär att historieskrivningen i och med Fernán Sánchez blir mer exemplifierande, medan bilden av kungen som förmedlare av kunskap (*saber*) får stå tillbaka, trots att man under perioden ifråga bevittnade konsolideringen av kungamakten. I denna process utvecklades historikerns

(*el estoriador*) roll. Genom Fernán Sánchez de Valladolid blev historikern en *razonador*, den vars uppgift det var att välja ut passande episoder ur den historiska dokumentationen, berättelser som kunde representera historien, ge dessa en lämplig form och förmedla de lärdomar som kunde dras ur dessa berättelser. Historikern som lärare träder här fram på ett helt nytt sätt, och för första gången har vi en namngiven historieskrivare som upphovsman till verket, istället för kungen som övergripande ansvarig.⁵¹ Däri menar jag att vi kan identifiera en stor skillnad från den intention Alfonso X hade med sin *Estoria de España*, prologen till vilken jag citerade i början av artikeln.

Dessa krönikor framhävde fortfarande riddararistokratis beteende som exemplariskt, såsom i den episod i Fernán Sánchez' *Crónica de Alfonso X* som berättar om Garcí Gómez Carrillos försvar av borgen i Jérez, då den anfölls av stadens muslimer:

Morerna begav sig till tornet som Garcí Gómez Carrillo höll, och de kämpade så hårt för att inta det att de brände dörrarna och dödade männen som var med honom i tornet, och Garcí Gómez Carrillo försvarade dörren med all sin kraft så att de inte skulle komma in. Och morerna, som inte ville döda honom på grund av hans stora godhet, hämtade järnkrokar som de fäste i hans hull, och han lät sig bli söndersliten hellre än tillfångatagen.⁵²

Det finns alltså tydliga paralleller mellan Alfonso X:s sätt att skriva historia och Fernán Sánchez krönikor, och också mellan denne och den post-alfonsinska historieskrivningen. Naturligtvis var Sánchez inte helt nydanande utan utgick ifrån vad han kände till. Men till skillnad från den tidigare refererade Gómez Redondo vill jag alltså framhålla att det samtidigt också sker en annan utveckling och övergång i genren. Om vi bortser från krönikans form och tänker på dess innehåll och funktion, måste vi ifrågasätta Gómez Redondos slutsats om den starka kontinuiteten mellan Alfonso X:s och Alfonso XI:s historiska projekt. För i och med Fernán Sánchez' *Crónica de Alfonso X* får vi på allvar en officiell historieskrivning som också är *kritisk*. Den är kritisk i Rüsens mening på så sätt att den presenterar en alternativ bild av det förflutna i jämförelse med andra tillgängliga källor; det är ett kritiskt narrativ såväl i sitt porträtt av Alfonso X, som utmålas som en

svag monark, som i sitt i fria förhållande till sitt källmaterial, som ofta lämnas därhän. Här kan vi ta som exempel berättelsen om den norska kungadottern Kristina, som kom till Spanien för att gifta sig med Alfonsos bror Felipe. I Fernán Sánchez' kritiska återberättande av episoden har Alfonso låtit skicka efter den norska kungligheten för att själv gifta sig med henne och åsidosätta sin egen hustru. Men när hon anländer är Alfonsos hustru Violante gravid, och för att undvika skammen får Alfonso övertyga sin bror, som egentligen var ämnad åt en kyrklig karriär, att gifta sig med Kristina. Berättelsen är föga trovärdig, då de dokumentära källorna visar att Alfonso och Violante hade flera barn redan innan det norska kungahuset kontaktades, och en mer samtida norsk-isländsk historisk text ger en annan och mer med verkligheten överensstämmande version av händelseförloppet. Men episoden i Fernán Sánchez krönika visar hur långt historieskrivningens upphovsmän kunde gå för att svartmåla en tidigare regent, och hur ett kritiskt narrativ kunde uppstå även då motsatta berättelser fanns dokumenterade sedan tidigare i arkiven. För att framställa sig själv och sin regering i god dager var Alfonso XI beredd att låta sin historieskrivare smutskasta en tidigare kung av hans egen ätt, stick i stäv med sakuppgifter som måste ha varit kända i samtiden, åtminstone i de kretsar krönikan var tänkt att läsas. Traditionen och genealogin hade förlorat sin framträdande plats, och tidigare kungar framställdes inte längre huvudsakligen som dygderika exempel, utan som moraliskt underlägsna föregångare.

Avslutning

Historieskrivningen i Kastilien på medeltiden kunde alltså tjäna till att sprida normer, genom sedelärande berättelser, men också till att vinna politiska poänger. Kanhända mer än man tidigare trott, och även efter genrens fikcionalisering. Till dessa funktioner kan läggas en identitetsskapande. Historisk kunskap, i form av *exempla*, var givetvis under medeltiden ofta ett sätt att förmedla traditionella värderingar och normer, samt att förmedla föreställningar om moral, dygd och levnadssätt. Men inte enbart. Historisk kunskap kunde också användas i kritiskt syfte, för att genomdriva ett politiskt program eller framföra en ideologisk föreställning

om den ideala samhällsorganisationen. Vi har sett några exempel på hur sådana narrativa fenomen förekom i historiska berättande texter från 1200- och 1300-talets Kastilien. Innebar dessa förändringar i diskursen en anpassning efter en ny verklighet, eller kan diskursen antas ha påverkat den sociala verkligheten? Finns evidens för hur relationen mellan text och kontext ser ut? Det är rimligt att anta att relationen var dialektal; historieskrivningen påverkades av förändringar i sociala och politiska förhållanden, men den kunde också verka som ett politiskt och kulturellt verktyg för att påverka föreställningar hos den tilltänka publiken, och därmed på sikt påverka den socio-politiska ordningen. Vi vet i flera fall att historieskrivningen anpassats efter realpolitiska överväganden, men det är alltså troligt att kunskapen om det förflutna och det sätt på vilken denna förmedlades också fick betydelse för hur den tilltänkta publiken föreställde sig sin identitet och sitt samhälleliga sammanhang.

Noter

1. Min översättning av följande avsnitt ur prologen till Alfonso X:s *Estoria de España*: "Onde si por las cosas pasadas quiere alguno saber las venideras, non desdenne esta obra, mas tengala en su memoria. Muchas vezes conviene esto leer, ca podemos muchas cosas ver, por las quales te aprouecharas et en las cosas arduas ensennado te faras [O] Espanna, si tomas los dones que te da la sabiduria del rey, resplandeçeras, otrosi en fama et fermosura creçeras. El rey, que es fermosura de Espanna et thesoro de la filosofia, ensennançes da a los yspanos; tomen las buenas los buenos, et den las vanas a los vanos" (Ms. Escorialense Y-i-2, f. 1v).
2. Denna latinska term motsvaras på fornspanska (kastilianska) av *enxiemplo* (modern spanska *ejemplo*). En mycket använd definition av genren är den hos Claude Brémond, Jacques Le Goff & Jean-Claude Schmitt, *L'Exemplum. Typologie des sources du Moyen Âge occidental* (Turnhout 1982) s. 37–38: "[...] un récit bref donné comme véridique et destiné à être inséré dans un discours (en général un sermon) pour convaincre un auditoire par une leçon salutaire". Många forskare menar dock att *exempla*-genren var mycket spridd även utanför predikningar, och jag vill hävda att lektionen inte alltid är ämnad åt personens frälsning när ett *exemplum* hör till den profana

litteraturen, dock var den alltid ämnad som en moralisk lärdom. Fritz Kemmler identifierade ett stort problem i den moderna litteraturen kring *exempla* och dess försök till definition därav, nämligen att man till skillnad från de medeltida skribenterna själva fokuserat på formen, när den medeltida kulturen intresserade sig för textens funktioner i första hand. Se Fritz Kemmler, "*Exempla*" in *Context: A Historical and Critical Study of Robert Mannyng of Brunne's "Handlyng synne"* (Tübingen 1984) s. 60–67, 155–192. Tack till Eva-Marie Letzter som varit mig behjälplig med litteraturtips.

3. Om *exempla*-genren som ett transkulturellt fenomen, se Wanda Ostrowska Kaufmann, *The Anthropology of Wisdom Literature*, (Westport 1996) s. 119–123. Den romerska antikens historieuppfattning präglades också av exempeltänkandet, enligt Larry Scanlon, *Narrative, Authority and Power: The Medieval Exemplum and the Chaucerian Tradition* (Cambridge 1994) s. 33.

4. Eva-Marie Letzter, "Teaching by Example: *exempla* used in Birgitta's *Revelations* and in Old Swedish popular sermons", i Claes Gejrot, Mia Åkestam & Roger Andersson (red.), *The Birgittine Experience: Papers from the Birgitta Conference in Stockholm 2011* (Stockholm 2013) s. 288–306; Catherine Koher Riessman, *Narrative Analysis* (Newbury Park 1993) s. 17–18.

5. John Burrow, *Ricardian Poetry: Chaucer, Gower, Langland and the Gawain Poet*, (London 1971), s. 82; Bernard Guenée, *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval* (Paris 1980) s. 27–28.

6. Leonardo Funes, "Las variaciones del relato histórico en la Castilla del siglo XIV. El período post-alfonsí", i Germán Orduna et. al. (red.), *Estudios sobre la variación textual. Prosa castellana de los siglos XIII a XVI* (Buenos Aires 2001a) s. 111–134; Inés Fernández-Ordóñez, "La historiografía alfonsí y post-alfonsí en sus textos – nuevo panorama", *Cahiers de Linguistique Hispanique Médiévale* 18–19 (1993–1994) s. 101–132.

7. Gabrielle M. Spiegel, *Romancing the Past: The Rise of Vernacular Prose Historiography in Thirteenth-Century France* (Berkeley och Los Angeles 1993) s. 215–216.

8. Jörn Rüsen nämnder dessa tre kursiverade egenskaper som utmärkande för historiska narrativ i *History: Narration – Interpretation – Orientation* (New York och Oxford 2005) s. 11.

9. Prästernas predikningar och texter i monastiska predikosamlingar tog också ofta formen av moraliserande *exempla*, och många av de exempelberättelser som användes iscensatte det förflutna. Se Roger Andersson, "Användningen av exempla i den svenska medeltidspredikan", i Olle Ferm (red.), *Kyrka och socken i medeltidens Sverige. Studier till Det medeltida Sverige 5* (Stockholm 1991) s. 265–296, samt Roger Andersson, "Att predika och berätta historier", i Inger Larsson et al (red.), *Den medeltida skriftkulturen i Sverige: genrer och texter* (Stockholm 2010) s. 155–170.

10. Rüsen (New York och Oxford 2005), särskilt kapitel 1 och 2. Jag vill tacka fil.dr. Johannes Heuman för diskussion kring denna begreppsbildning och dess applicering på empiriska historiska studier, i vilket sammanhang bör nämnas dennes doktorsavhandling *The Quest for Recognition: The Holocaust and French Historical Culture, 1945–65* (Stockholm 2014) under utgivning som monografi på Palgrave Macmillan 2015.

11. Rüsen (New York och Oxford 2005) s. 13–15. Rüsen tänker sig alltså en fjärde typ, det *genetiska* narrativet, som inte likt det kritiska ersätter ett gammalt mönster med ett nytt, utan skänker mening åt förändringen; genom att identifiera förändring med utveckling – och därigenom omvandla förändringen till en meningsfull process – kan man således se ett slags kontinuitet även genom förändringen. Detta är dock svårförenligt med det medeltida historiska medvetandet, och utmärker ingen av de historier jag studerat.

12. Rüsen (New York och Oxford 2005) s. 24–25.

13. Scanlon (Cambridge 1994) s. 35.

14. Förutom att låta skriva en universalkrönika och en spansk nationalkrönika, samt sammanställa juridiska verk (bl.a. *Siete Partidas*) och författa poesi på galicisk-portugisiska (*Cantigas de Santa Maria*), var Alfonso X ansvarig för inrättandet av översättarskolor som översatte filosofiska och vetenskapliga verk från arabiska och hebreiska till latin och spanska. På svenska har ganska nyligen utkommit en bok om denne monark, Michael Nordberg, *Diktaren på tronen* (Stockholm 2011). En klassiker är Joseph F. O'Callaghan, *The Learned King: The Reign of Alfonso X of Castile* (Philadelphia 1993) medan den senast utgivna biografen är Simon R. Doubleday, *The Wise King: A Christian Prince, Muslim Spain, and the Birth of the Renaissance* (New York 2015).

15. Den spanska filologen Inés Fernández-Ordóñez har föreslagit att den främsta förklaringen till denna tvåfaldiga lingvistiska situation bör sökas inom fältet för texternas mottagande. I dessa skriftbruksmiljöer kan vi tänka oss två skilda receptioner, där en folkspråklig form i första hand bör ha utnyttjats om texterna var ämnade att läsas högt inför en åhörarskara, medan texter som var till för tyst läsning även fortsättningsvis avfattades på latin, se Inés Fernández-Ordóñez, "De la historiografía fernandina a la alfonsí", *Alcanate* 3 (2002–2003) s. 93–133. Se även Funes (Buenos Aires 2001a) s. 112.
16. Peter Linehan, *History and the Historians of Medieval Spain*, (Oxford 1993), s. 423.
17. Linehan (Oxford 1993) s. 421–424.
18. *Primera crónica general de España, que mandó componer Alfonso el Sabio y se continuaba bajo Sancho IV en 1289*, (utg.) Ramón Menéndez Pidal (Madrid 1955) s. 5–6.
19. Leonardo Funes, *El modelo historiográfico alfonsí: una caracterización* (London 1997) s. 71–72.
20. Antonella Liuzzo Scorpo, "The King as Master and Model of Authority: The Case of Alfonso X of Castile", i Lynette Mitchell & Charles Melville (red.), "Every Inch a King": *Comparative Studies on Kings and Kingship in the Ancient and Medieval Worlds* (Leiden 2012) s. 269–284, här s. 273–274.
21. *La Estoria de España de Alfonso X. Estudio y edición de la Versión crítica desde Fruela II hasta la muerte de Fernando II*, (utg.) Mariano de la Campa Gutiérrez (Málaga 2009).
22. Linehan (Oxford 1993) s. 467.
23. Francisco Bautista har i *La Estoria de España en época de Sancho IV: sobre los reyes de Asturias* (London 2006a) s. 85, argumenterat för att denna utförligare framställning bör ses som ett eko av Alfonso X:s universalkrönika, *General Estoria*, och att det är troligt att redaktören/författaren till 1289 års version tidigare ingått i det arbetslag som komponerade nämnda verk.
24. Bautista (London 2006a) s. 86.
25. Till denna kategori brukar räknas den utökade versionen av Alfonsos historieverk *Versión amplificada de 1289* (även känd som

Sancho IV:s version *Crónica de veinte reyes*), (utg.) César Hernández Alonso (Burgos 1991) (som numera inte betraktas som en självständig krönika utan som en handskriftsfamilj av textvittnen till andra krönikor), *Crónica de Castilla* (c. 1300), (utg.) Patricia Rochwert-Zuili (Paris 2010) samt *Crónica de 1344*. Texthistorien bakom dessa krönikor är oerhört invecklad och är fortfarande inte helt klarlagd. Stora delar av arbetet med att kartlägga den spanska historieskrivningen under medeltiden och de handskrifter som bevarats till idag har gjorts av Ramón Menéndez Pidal och Diego Catalán, vars forskargrupp fortfarande arbetar i hans fotspår; Funes (London 2001a) s. 113–117.

26. Diego Catalán, *La Estoria de España de Alfonso X. Creación y evolución* (Madrid 1992) s. 151. Min översättning.

27. Se Funes (Buenos Aires 2001a), för en diskussion om den juridiska formen (*fazañas*) som många sedelärande berättelser tog i den post-alfonsinska periodens historieskrivning.

28. Diego Catalán, "Poesía y novela en la historiografía castellana de los siglos XIII y XIV", *Melanges offerts a Rita Lejeune I* (Gembloux 1969) s. 423–441, här s. 423–424.

29. Manuel Hijano Villegas, "Continuaciones del Toledano: el caso de la *Historia hasta 1288 dialogada*", i Francisco Bautista (red.), *El relato historiográfico: textos y tradiciones en la España medieval* (London 2006b) s. 123–148, här s. 141.

30. Reinhart Koselleck, "'Erfarenhetsrum' och 'förväntningshorisont' – två historiska kategorier", *Erfarenhet, tid och historia: om historiska tiders semantik*, övers. Joachim Retzlaff (Göteborg 2004) s. 165–195; Hans Robert Jauss, *Toward an Aesthetic of Reception*, övers. Timothy Bahti (Minneapolis 1982).

31. Jfr. Jauss (Minneapolis 1982) s. 82–87.

32. Aengus Ward, *History and Chronicles in Late Medieval Iberia: Representations of Wamba in Late Medieval Narrative Histories* (Leiden 2011) s. 101.

33. Ward (Leiden 2011) s. 181–182.

34. I en tidigare artikel har jag analyserat ett exempel på denna skiftning i politisk inriktning inom historieskrivningen, *Crónica de Castilla*, genom att studera hur det politiska språkbruket och de

politiska begreppen växlar och ges nya innebörder, se Kim Bergqvist, "Poder nobiliar, lenguaje político y representación ideológica del pasado en la historiografía post-alfonsí: el caso de la *Crónica de Castilla*", *Roda da Fortuna* 2:1-1 (2012) s. 47-70. Se även Diego Catalán, "Monarquía aristocrática y manipulación de las fuentes: Rodrigo en la *Crónica de Castilla*. El fin del modelo historiográfico alfonsí", i Georges Martin (red.), *La historia alfonsí: el modelo y sus destinos (siglos XIII-XV)* (Madrid 2000) s. 75-95; Manuel Hijano Villegas, "Fuentes romances de las crónicas generales: el testimonio de la *Historia menos atajante*", *Hispanic Research Journal* 12:2 (2011) s. 118-134.

35. Scanlon (Cambridge 1994) s. 34.

36. Funes (Buenos Aires 2001a) s. 121.

37. Don Juan Manuel, *Obras completas*, (utg.) Carlos Alvar & Sarah Finci (Madrid 2007).

38. På grund av vissa skillnader mellan Juan Manuels förkortade krönika och de kända versionerna av Alfonsos krönika har vissa forskare velat identifierade en idag förlorad *Crónica manuelina** som Juan Manuel sammanfattat. Den var med stor sannolikhet en handskrift som har mycket gemensamt med den (*Br*) som idag finns på British Library i London under beteckningen Egerton 289. Se Manuel Hijano Villegas, "La materia cidiana en las crónicas generales", i Alberto Montaner Frutos (red.), "*Sonando van sus nuevas allent parte del mar*": El Cantar de Mio Cid y el mundo de la épica (Toulouse 2013) s. 141-167.

39. Originaltiteln är *Libro de los enxiemplos del conde Lucanor et de Patronio*. Verket finns att läsa både i aktualiserad spansk utgåva och i översättning till modern engelska, den senare som *The Book of Count Lucanor and Patronio: A Translation of Don Juan Manuel's "El Conde Lucanor"*, övers. John E. Keller & L. Clark Keating (New York 1993).

40. Leonardo Funes, "Las palabras maestradas de don Iohan: peculiaridad del didactismo de don Juan Manuel", i Leonardo Funes & José Luis Moure (red.), *Studia in honorem Germán Orduna* (Alcalá 2001b) s. 261-270, här s. 261.

41. Funes (Alcalá 2001b) s. 261.

42. Leonardo Funes & María Elena Qués, "La historia disidente: el *Libro de las Armas* de don Juan Manuel en el contexto del discurso historiográfico del siglo XIV", *Atalaya* 6 (1995) s. 71–78.

43. Se Derek W. Lomax, "El padre de Don Juan Manuel", i *Don Juan Manuel VII centenario* (Murcia 1982) s. 163–176; Georges Martin, "Alphonse X maudit son fils", *Atalaya* 5 (1994) s. 153–178; Germán Orduna, "El *Libro de las armas*: clave de la justicia de Don Juan Manuel", *Cuadernos de Historia de España* 47–48 (1982) s. 230–268.

44. Kring Don Juan Manuel, se Carmen Benito-Vessels, *Juan Manuel: Escritura y recreación de la historia* (Madison 1994) s. 119, 125.

45. Eloísa Palafox, *Las éticas del exemplum. Los Castigos del rey don Sancho IV, El conde Lucanor y el Libro de buen amor* (Mexico City 1998) s. 149, 152.

46. Palafox (Mexico City 1998) s. 140.

47. Palafox (Mexico City 1998) s. 144.

48. Somliga forskare anser dock att historien om Alfonsos egen regering funnits i skissartad form i de alfonsinska skriptorierna, och att sådant material nyttjats av Fernán Sánchez de Valladolid och andra senare historieskrivare.

49. Fernando Gómez Redondo, "De la crónica general a la real. Transformaciones ideológicas en *Crónica de tres reyes*", i Georges Martin (red.), *La historia alfonsí: el modelo y sus destinos (siglos XIII-XV)* (Madrid 2000) s. 95–123.

50. Gómez Redondo (Madrid 2000) s. 119.

51. Gómez Redondo (Madrid 2000).

52. "E los moros fueron a la torre que tenía Garcí Gómez et tan afincadamente le combatieron que quemaron las puertas e mataron los omnes que estauan con él en la torre, et él defendía la puerta quanto podía para que gela non entrasen. E non lo queriendo matar por la gran bondad que en él auía, troxieron garfios de fierro [...] en algunos lugares de la carne e él dexáuase rasgar por non se dar a prisión." *Crónica de Alfonso X. Según el MS. II/2777 de la Biblioteca del Palacio Real (Madrid)*, (utg.) Manuel González Jiménez (Murcia 1998) s. 31. Min översättning.